

“**E**R IS GEEN REDEN OM IN HET BOS TE GAAN HUILEN”

PAUL DE HERT EN BAS HEIJNE IN DEBAT OVER PRIVACY

“Kinderen die vandaag worden geboren, zullen opgroeien zonder enig idee van privacy. Ze zullen nooit weten wat het betekent om een moment voor zichzelf te hebben, een niet opgenomen, niet geanalyseerde gedachte.” Dit omineuze citaat komt uit de toespraak die het Britse Channel 4 uitzond op Kerstdag 2013, als alternatief voor het traditionele bericht aan de bevolking van de Engelse koningin op de BBC. Aan het woord is Edward Snowden, de klokkenluider die in juni 2013 aan het licht bracht dat het Amerikaanse National Security Agency (NSA) wereldwijd en op grote schaal neust in de online activiteiten van miljoenen burgers.

Snowden is ook de man die ervoor heeft gezorgd dat u nu dit artikel aantreft in *Ons Erfdeel*. Door zijn onthullingen is privacy al een jaar niet meer weg te denken uit het publieke debat. Dat thema raakt zowel aan hele grote dossiers (naast NSA en Edward Snowden passeren ook steeds Wikileaks en Julian Assange) als aan erg individuele zaken (uw Facebook-pagina of uw gepersonaliseerde supermarktfolder), maar in beide gevallen is de teneur steevast: onze privacy staat onder druk.

Ons Erfdeel bracht hierover twee prominente stemmen samen: de Vlaming Paul De Hert (°1965, professor aan de VUB, hoofddocent aan de Universiteit Tilburg en gespecialiseerd in de terreinen van privacy, mensenrechten en strafrecht) en de Nederlander Bas Heijne (°1960, schrijver, vertaler, essayist en columnist bij *NRC Handelsblad*). De Hert en Heijne gingen in januari 2014 in debat over de toekomst van de privacy in de Lage Landen en ver daarbuiten. Hun gesprek vond plaats in het Vlaams-Nederlands Huis deBuren in Brussel. Gespreksleider was Kristof Clerix (°1978), journalist bij het tijdschrift *MO*magazine*, dat mondiaal nieuws brengt. Hij is onder meer gespecialiseerd in het thema veiligheid.

KRISTOF CLERIX

werd in 1978 geboren. Studeerde Germaanse talen aan de KU Leuven en ontwikkelingssamenwerking aan de UGent en volgde ook de Hogere Studies Veiligheid en Defensie. Werkt als onderzoeksjournalist bij *MO*magazine* en is lid van het International Consortium of Investigative Journalists (ICIJ). Gespecialiseerd in de regio van het voormalige Oostblok en in het thema veiligheid. Schreef twee boeken over spionage in België: *Vrij Spel. Buitenlandse geheime diensten in België* (Manteau, 2006) en *Spionage. Doelwit: Brussel* (Manteau, 2013). Adres: kristof.clerix@mo.be.

PIETER COUPÉ

werd in 1979 geboren in Gent. Studeerde Germaanse talen aan de UGent en volgde een postgraduaat journalistiek aan VLEKHO (nu Hogeschool-Universiteit Brussel). Is redactie-secretaris-eindredacteur van *Ons Erfdeel*. Werkte voordien bij de kranten *Gazet van Antwerpen* (2003-2004) en *De Morgen* (2005-2010) als eindredacteur. Adres: onserfdeel@onserfdeel.be.

HET GAAT HEEL GOED MET ONZE PRIVACY

Clerix heeft De Hert en Heijne laten nadenken over vier vragen: 1) Wat is privacy? 2) Wie bedreigt onze privacy? 3) Wie beschermt onze privacy? 4) Wat kunnen wij zelf doen als burgers om onze privacy beter te beschermen?

Om te definiëren wat privacy is, haalt Clerix er *Van Dale* bij: “Persoonlijke vrijheid, het ongehinderd alleen, in eigen kring of met een partner ergens kunnen vertoeven; gelegenheid om zich af te zonderen, om storende invloeden van de buitenwereld te ontgaan.” Die definitie wordt in het woordenboek nog aangevuld met een citaat van journalist en columnist H.J.A. Hofland: “Een toestand waarin een mens er zeker van is dat zonder zijn toestemming zo weinig mogelijk andere mensen zich op zijn terrein zullen begeven.”

De Herts definitie van privacy wijkt af van *Van Dale*. “Het is voor mij een manier om kritische vragen te stellen over de macht, over de moderne samenleving”, zegt hij. En hier duikt volgens hem een probleem op. “Mensen verwarren privacy te vaak met intimiteit. In het woord privacy zit het Latijnse woord *privare*, dat ‘onttrekken’ of ‘ontnemen’ betekent, en daardoor krijgt privacy altijd de connotatie ‘in de slaapkamer, met de gordijnen dicht’. Maar als je George Orwell leest, weet je dat het gaat over wat we doen op straat, in het openbaar, en over de relaties die we aanknopen. En wat we vandaag nodig hebben, is de bescherming van wat we publiek doen, op Facebook, in de kranten. We willen meer beschermen dan alleen onze bedgeheimen.”

Maar hoewel De Hert erkent dat privacy door de verwarring met intimiteit een woord met mankementen is, blijft hij positief wanneer Clerix hem, verwijzend naar de

“kersttoespraak” van Edward Snowden, vraagt of we minder privacy hebben dan vroeger. De Hert: “Het gaat heel goed met de privacy. Kijk eens wat we allemaal kunnen: we kunnen veranderen van naam, van partner, van geloof, van werkgever, we kunnen vrij kiezen bij welke vakbonden we ons aansluiten, of niet. Dus ik benadruk: we zijn allemaal heel goed in privacy.”

Die uitspraak leidt tot gefronste wenkbrauwen bij Clerix en Bas Heijne, maar De Hert houdt vast aan zijn optimisme. “Ik meen dat. Privacy is, naast intimiteit, ook controle op wat je doet en hoe je naar buiten treedt. Oké, mensen worden daarin bedrogen. Ze denken dat ze iets deleten, maar Google houdt het toch bij en dat is schending van de privacy. Maar privacy, op een positieve manier en los van alle schendingen, is je kunnen ontwikkelen. Het is de vrijheid om je als individu te ontplooiën. En ik heb het gevoel dat het daarmee niet zo slecht gaat. De sociale media zijn eigenlijk een prachtig hulpmiddel voor je ontwikkeling: vanuit je eigen huis kunnen communiceren met interessante mensen. Ik zie mijn familieleden Facebook op een heel constructieve manier gebruiken. Jammer genoeg Facebook, want dat is onbetrouwbaar, maar het is een prachtig medium. Je ontmoet je gelijken over continenten heen, je gamet met mensen die vierhonderd kilometer verder wonen. Je kunt van identiteit veranderen, je kunt van alles proberen. Volgens mij is dat best leuk. Je kunt ook laten zien hoe mooi je bent. Ik kijk via de Facebook-pagina van mijn vrouw met plezier naar al het moois dat mensen dagelijks online zetten.”

Heijne plaatst kanttekeningen bij wat De Hert zegt. “Volgens mij is het *idee* van privacy heel erg veranderd. Grof samengevat: je hebt de persoonlijke levenssfeer en de publieke levenssfeer, en er is er een tendens vanuit allerlei hoeken – de autoriteiten en de commerciële sfeer maar ook de samenleving zelf – om te zeggen: nee, de privésfeer is onderdeel van de publieke sfeer. Dus het feit dat u ongezonder leeft, betekent dat ik de ziektekostenpremie mee moet betalen. Het feit dat u aan de drank bent, is ook mijn zaak. Dat is niet privé, dat gaat over mij, want ik moet daaraan meebetalen. Het is een vorm van rationalisering. En dan is er ook de commercie. Ik lees bijvoorbeeld in de krant dat er protest is tegen een bepaalde elektronikaketen in Nederland die gegevens opslaat van klanten aan wie ze een telefoon verkopen. Zo kan die keten zien wanneer een klant opnieuw in een van hun winkels binnenstapt, en filialen waar minder mensen over de vloer blijken te komen, kunnen dan iets ondernemen. Om puur commerciële redenen worden dus privégegevens van mensen opgeslagen en dat kan niet zomaar, vinden de critici. Waarop de keten reageert: dat is voor ons alleen maar een commerciële activiteit, we gooien gegevens van de klanten weg en gaan helemaal niet in hun levens neuzen. Hier gaat het opnieuw om privégegevens die voor een publiek – in dit geval: commercieel – doel worden gebruikt. Men wil niet in die levens kijken, maar men wil wel weten wat die mensen doen. De grens tussen

privé en publiek wordt bedreigd of zelfs opgeheven. Dat is wat er volgens mij aan de hand is.”

Toch hoedt Heijne zich voor al te gemakkelijke vingerwijzingen naar de overheid of de commercie. “Vaak wordt het voorgesteld alsof er een samenzwering is tegen de burger, die zijn persoonlijke gegevens niet langer kan beschermen. Maar die burger is zelf ook veel losser geworden met zijn privéleven. Als ik mensen over de vloer krijg die me komen interviewen, google ik hen vaak even vooraf. Dan kom je op hun Facebook-profiel en zie je ze in hun zwembroek bij het zwembad met een fles wijn feestvieren. Een uur later gaat de bel, stelt iemand zich keurig voor, maar dan denk ik: hé, ik ken jou al. Dat is dus een heel ander idee van wat privé is, mensen zijn helemaal opgeschoven.”

Volgens Heijne is het idee van De Hert over privacy als middel tot zelfontplooiing, onder meer via de sociale media, dan ook een mes dat aan twee kanten snijdt. De onthullingen van Edward Snowden zijn daarbij een keerpunt geweest. “Zoals vaak zorgt nieuwe technologie aanvankelijk voor een droom van ultieme vrijheid, maakbaarheid en zelfontplooiing. Je kunt je leven inrichten zoals je dat zelf wilt, je kunt communiceren met iedereen, communicatie wordt *open source*, we delen alles, we zijn enorm open en democratisch en vrij. Dat is de bijna ideologisch getekende droom van een hele generatie die gewend was aan oneindige zelfontplooiing. De wereld is van jou in plaats van dat jij er bent voor de wereld, dat idee. Snowden heeft nu laten zien dat die wereld er ook nog altijd is en dat die wereld misschien wel zaken doet met jou op een manier die jij niet zo prettig vindt. Terwijl ik op Facebook met allerlei mensen contacten heb, zijn er ook mensen die denken: die gegevens van die Bas Heijne, als consument maar ook als burger, kunnen wij heel goed gebruiken. Snowden is op dat vlak een wake-up-call, en daarom heeft die hele zaak een resonantie die tot ver buiten de krantenkolommen en het NSA-schandaal reikt. We zijn wakker geworden uit de droom van de vrijheid. Het idee dat je gemanipuleerd kunt worden, door de commercie maar ook door de overheid, zet die droom van vrijheid en zelfontplooiing in een nogal wrang licht. Je bent van subject object geworden.”

De Hert knikt instemmend, maar blijft positief. “Als het over internet en privacy gaat, gebruikt men vaak het beeld dat het internet zoals de straat moet zijn. Veilig rijden voor fietsers en autochauffeurs, veilig stappen voor voetgangers en als er een gat in de weg is, is de overheid aansprakelijk. Daar geloof ik in: ook op het internet heeft de overheid de plicht ons een veilige infrastructuur aan te bieden. Het klopt natuurlijk dat je een spoor nalaat zodra je op het internet gaat, en met die sporen kan er veel gebeuren. Maar het is aan de overheid ervoor te zorgen dat bedrijven en andere deugnieten die sporen niet kunnen manipuleren. Het is een kwestie van hard op tafel te kloppen tot we dat verkrijgen. Dat is perfect mogelijk, dat geloof ik echt. Neem bijvoorbeeld wat Viviane Reding doet, de Europese minister van Justitie. Zij

Paul De Hert, Foto Marianne Hommersom / deBuren.

wil dat jongeren over twintig jaar niet via Facebook worden geconfronteerd met stomiteiten die ze nu begaan. Er moeten in Facebook, en in de andere sociale netwerken, instrumenten zitten die jou toelaten je gegevens te controleren. Als die middelen er zijn, en ze werken ook echt, dan is er geen sprake meer van privacyondermijnend gedrag.”

HONGER NAAR TRANSPARANTIE

De Hert gelooft dus in een overheid die het juiste kader schept voor de privacy, maar erkent dat dit veel werk zal vergen. Als gevolg van de digitale revolutie die een twintigtal jaar geleden is ingezet, komt er dagelijks immers zoveel op ons af dat raakt aan onze privacy: bewakingscamera's, nummerplaatherkenning, kredietkaarten, klantenkaarten bij supermarkten, Facebook en consorten, biometrische toepassingen, elektronische ID... Toch kan het niet anders, zegt De Hert. “Die zaken komen heel snel en de overheid is niet slim en de bedrijven zijn dat wel. Maar vanuit onze goede uitgangspunten – recht op controle, recht op intimiteit en recht op zelfontplooiing – moeten we al die nieuwigheden apart bekijken en proberen de beste oplossing te vinden – of nee te zeggen.”

Heijne ziet nog wel meer obstakels dan alleen de massale hoeveelheid nieuwe technologie. “Het probleem is het wantrouwen tegen de overheid. En ook: hoe ver kun je

die overheid echt vertrouwen? De discussie over de bescherming van privacy is best wel belangrijk, omdat ze diep tegen een menselijk instinct ingaat. Als je aan een westerse mens vraagt of het goed is om te weten, zegt die ja. De hele westerse cultuur sinds de Verlichting staat in het teken van weten. Niet weten, onwetendheid, is verkeerd. Weten is goed, en het liefst zoveel mogelijk.” Heijne verbindt deze tendens met de essentie van privacy: “Dat je een levenssfeer hebt waarin er momenten zijn dat je niet gezien wordt.” Juist op dat vlak merkt hij dat er een honger naar transparantie heerst die totalitaire trekken begint te krijgen. “Transparantie is het modewoord, wat transparant is, is goed. Dat zie je in de mode, de architectuur en in de politiek: het idee dat alles volledig kenbaar moet zijn. Julian Assange van Wikileaks bijvoorbeeld is een ideologisch geladen figuur die vindt dat alles maar openbaar moet zijn. Nu, dat vind ik dus niet en volgens mij denken maar weinig mensen dat, op een paar fanatici na. Assange en Snowden worden vaak op één hoop gegooid, maar in wezen zijn zij ideologisch tegengestelde figuren. Snowden is veeleer iemand die onthult dat men in jouw leven kijkt.”

Heijne verwijst in dit verband ook naar het boek *Transparentztraum* van Manfred Schneider. “Hij beschrijft heel goed de ideologische zucht naar transparantie, de drang om *alles* te willen weten, om al die data te kennen. Het idee dat het goed is om zoveel mogelijk gegevens over mensen te verzamelen, want dan kun je de dingen beter regelen, kun je zorgen dat mensen gezond blijven, dat mensen geen gevaar lopen, dat er geen aanslagen gepleegd worden. Veel controledwang van de overheid geldt niet zozeer voor die Facebookende burger, maar gebeurt onder het mom van terrorismebestrijding – dat is altijd het excuus. Zoals Schneider schreef: als er oorlogstaal wordt gebruikt om zaken in de samenleving te regelen, dan weet je dat het goed mis is. En dat is wat op dit moment gebeurt, dus die overheid zou ik niet meteen vertrouwen. Vaak handelt ze vanuit de beste bedoelingen, maar ingrepen op de vrijheid van burgers gebeuren altijd onder het mom van beste bedoelingen. Het is voor uw gezondheid, uw veiligheid. Of ook: het is goed om te weten, want we hebben aanslagen voorkomen. Dat gebruikt de NSA als argument. Nooit is er een tegenargument mogelijk, want het gaat om je eigen bestwil. Dat denken heeft de laatste jaren totalitaire trekken gekregen omdat je er haast niet meer aan kunt ontsnappen. Daardoor krijg je een enorme beperking van de vrijheid – dus moeten we daar toch héél kritisch tegenover staan.”

De Hert sluit aan op Heijnes woorden. “Het is erg belangrijk dat we ons afvragen: hoe slim mag de overheid zijn? Michel Foucault en Benjamin Constant hebben daarover geschreven. Constant zei: zorg dat de slimste mensen niet bij de overheid werken, want dan loopt het fout. Het is heel belangrijk om via de democratie vertrouwen te geven aan politici, maar via die burgerreflex ook een zeker wantrouwen te blijven onderhouden. Politici zijn ook feilbare mensen. Wat je voor dat wantrouwen nodig hebt, is humor. Michaël Van Peel, de Vlaamse komiek, doet dat prachtig: hij brengt ons

burgerzin bij door wantrouwig te zijn. In Nederland heb ik ooit eens een mooie poster zien hangen: de overheid moet slim zijn, maar niet alwetend. Prachtig, maar zulke posters zul je in België niet snel zien. Ik ben erg teleurgesteld in het onvermogen van de Belgen om aan de overheid dat soort zelfreflectie te vragen. België is bijvoorbeeld heel trots op de Kruispuntbank, maar ik vind dat iets verschrikkelijks. Met één druk op de knop kunnen we allerlei lijsten maken van de Belgen: vrouwen, 45 plus. Druk op de knop en binnen de drie minuten rolt er een lijst uit. België wordt wereldwijd geprezen omdat zijn overheid zo'n krachtig informatiehuishouden heeft en zo goed kan plannen, terwijl ik daar de doodsklok over zou luiden. Wij zijn het in België niet gewoon om grenzen te trekken aan elkaars nieuwsgierigheid. Dat moet je ontwikkelen door opvoeding en door mensen te leren dat het perfect mogelijk is om aan politiek te doen, en toch een zeker wantrouwen in te bouwen.”

DE BURGER IS AMBIVALENT

Zowel Heijne als De Hert nemen hierboven de overheid in het vizier, omdat ze door haar controle- en regeldrift de privacy van de burgers dreigt aan te tasten. En zo komen we vanzelf terecht bij de tweede vraag die Clerix aan het begin van het debat heeft gesteld: wie bedreigt onze privacy? Voor wie moeten we het bangst zijn: de overheid, de bedrijven of andere burgers? Clerix voegt nog een nuance toe aan deze vraag. Hij verwondert zich over het feit dat velen boos opstonden toen Edward Snowden zijn onthullingen over de NSA deed, maar dat diezelfde mensen nog die avond op Facebook of Twitter hun diepste zielenroerselen en hersenkronkels zomaar met de hele wereld deelden. Hoe komt het dat we de overheid niet vertrouwen, maar bedrijven kennelijk wel?

Ook Heijne verbaast zich daarover. “Mensen ontwikkelen een politiek gedreven wantrouwen ten opzichte van de overheid, vaak tot in het absurde met de absolute eis tot transparantie, en tegelijk geven ze zich vrij gewillig over aan commerciële manipulatie. In Nederland begint het thema privacy pas sinds Snowden een maatschappelijk debat te worden. Langzaam, want aanvankelijk werd Snowden door veel columnisten als een dubieus figuur neergezet. Maar nu daagt het ons dat het een heel breed thema is: het zet onze verhouding tot de anderen en tot de samenleving onder druk, en ook onze vrijheid. Vergelijk het met de manier waarop wij sinds de jaren zeventig een milieubewustzijn hebben moeten ontwikkelen. We moesten leren omgaan met het idee dat de natuurlijke draagkracht van onze planeet eindig is. Voordien was je je daar nauwelijks van bewust, want de natuur was ‘natuurlijk’. Daar hoefde je je als mens niet verantwoordelijk voor te voelen, de natuur was verantwoordelijk voor jou. Maar dan ontstond een andere houding: het idee dat wij de natuur de nek om konden draaien en dat we daar ook mee bezig waren. Met informatie is het precies hetzelfde: stond eerst alles in het teken van vrijheid en technologische vooruitgang, dan moet er nu plots een

nieuw bewustzijn komen, waardoor wij zelf verantwoordelijk worden voor de schade die onze eigen drang naar vrijheid kan veroorzaken. Dus, als de vraag is ‘wie bedreigt onze vrijheid?’, dan moet ik er niet meer omheen draaien: dat ben ikzelf. Dat vind ik een eerlijker antwoord dan ‘het zijn die hoge heren’. Ik heb mezelf op verschillende manieren uitgeleverd zonder daar erg over na te denken. Het beeld van de arme burger die tegen de totalitaire overheid moet knokken, daar heb ik bezwaren tegen. De burger is ook ambivalent. Zo vindt de burger camerabewaking goed, zolang de camera op iemand anders is gericht of die zijn huis voor inbrekers bewaakt. Maar als de camera op hemzelf gericht wordt, vindt hij het plots vervelend.”

De burger is niet onschuldig als het over zijn eigen privacy gaat, stelt Heijne, al geeft hij ook toe dat mensen tegenwoordig veel meer ontspannen omgaan met privacy. “Voor velen maakt het niet uit dat iemand eens een foto van jou in je zwembroek op Facebook ziet. Wat vroeger erg privé was, daarvan zegt men nu: ach, wat kan mij dat schelen. Op internet tonen mensen zich op allerlei mogelijke manieren en aangezien alles vindbaar is, ontstaan er vaak genoeg schandaaltjes. Maar mensen zitten daar minder mee, we leven niet meer in 1880. Toch krijgt men nu het gevoel dat men het kind met het badwater heeft weggegooid. Dus ben ik wel te vinden voor het idee dat er een nieuw bewustzijn moet komen, bij de burger en bij de overheid, een nieuwe verantwoordelijkheid ten opzichte van onze digitale aanwezigheid in de wereld. De burger moet beseffen dat hij online overal sporen achterlaat.”

MEPPEN OP DE OVERHEID

Clerix grijpt even terug naar de NSA-onthullingen van Edward Snowden, met name naar wat er in de Lage Landen is gebeurd. De Britse geheime dienst GCHQ (Government Communications Headquarters) heeft via een complexe operatie toegang gekregen tot bepaalde data van het telecommunicatiebedrijf Belgacom, dat voor meer dan de helft in handen is van de Belgische overheid. En er is volgens Snowden ook weer gespioneerd bij Swift, een bedrijf met een vestiging in het Waalse Terhulpen dat een heel goede kijk heeft op het internationale betalingsverkeer via banken. Toch was daarover enkele jaren geleden, na een ander spionageschandaal, een deal gesloten tussen Europa en Amerika. Belgacom en Swift: dat gaat over telefonie en internationaal bankieren. Daar kun je de eigen verantwoordelijkheid van de burger toch moeilijk invoeren, meent Clerix. Is dit geen zaak voor de (Amerikaanse) overheid?

Volgens De Hert gaat het hier om macht. “Iemand die jou bespioneert, heeft macht over jou. Hij verzamelt kennis en kan jou bang maken. Het gaat over macht van je buurman of familielid, van bedrijven en van overheden. Het gaat over ademruimte, over samenleven op een manier die niet alleen absoluut door jou wordt gedictieerd, maar die ook niet absoluut door de ander wordt gedictieerd. Het gaat over leven in

gelijke vrijheid, thuis en elders. En dat moet je oefenen. Politiek beoefen je thuis ook: hoe organiseer je democratie in je gezin? En op je werk? De strijd om privacy speelt zich af op al die niveaus: politiek, bedrijven, burgers. Op al die niveaus moet je gesprekken voeren over wat fatsoenlijk en onfatsoenlijk gedrag is, wat aanvaardbaar is en wat niet. Maar ik ben toch altijd het strengst voor de overheid, want dat zijn we in België te weinig. Je moet iemand meppen, en dan mep ik toch het liefst op de overheid. Zij is eindverantwoordelijk, ook voor Belgacom. Daar heeft de overheid niet alleen een belangrijke greep op, ze moet er ook maar voor zorgen dat ik rustig kan telefoneren. Ik zou wel een andere operator kunnen nemen die mij encryptie, versleuteling van mijn persoonlijke gegevens, belooft, maar dat vind ik niet juist. Het verdient wel een afstraffing dat een overheidstelefoonmaatschappij als Belgacom gehackt is omdat ze het zwakste beveiligingssysteem had in vergelijking met de concurrenten. Bij bedrijven ga ik ervan uit dat er deugnieten tussen zitten, maar van de overheid verwacht ik *teaching by example*. Ze mag minder dan de rest, en ze moet het beter en eerlijker doen. Omdat het de overheid is, anders verglijden we. Op dat vlak ben ik minder geneigd de eigen verantwoordelijkheid in te roepen. Ik kan dat bijvoorbeeld niet van mijn kinderen verwachten, ik wil gewoon dat zij zich kunnen ontplooien en dat zij veilig kunnen surfen.”

De sleutel naar een goede omgang met privacy is dus in handen van de overheid. Maar zijn politici daar wel mee bezig, vraagt Clerix zich af. Lezen we in de partijprogramma's voldoende standpunten over thema's als gegevensbescherming en hoe ver de politie en de geheime diensten mogen gaan? Neen, zegt Bas Heijne, omdat het privacybewustzijn bij de burger van recente datum is. “Politici volgen tegenwoordig de polls, dus zodra privacy een item wordt onder de bevolking, komt het ook op de politieke agenda.”

Heijne komt in dit verband nog even terug op het doorgeschooten streven naar transparantie. “Er zal altijd een staat in een staat zijn”, zegt hij. “In alle overheidskringen gebeuren zaken waar de burger geen weet van heeft. Dat is altijd zo geweest, en het zou naïef zijn om te denken dat het niet zo is. Wat diplomaten bijvoorbeeld hebben gezegd over Kadhafi, dat hoeft ik als burger niet te weten. Er hoeft geen honderd procent transparantie te zijn, want dat zou ik ook niet willen in mijn eigen leven of mijn eigen beroep. Ik wil ook niet dat overal bekend wordt wat op de redactie van *NRC Handelsblad* is gezegd. Niemand wil dat. Bij een staat zullen altijd dingen gebeuren die ik als burger niet weet en niet hoeft te weten. Macht kun je niet uitschakelen en ook de geheime diensten zullen echt niet worden afgeschaft. En alle beschikbare technologische middelen zullen gebruikt worden, daar moet je realistisch in zijn. Maar het wordt natuurlijk wel een probleem wanneer er sprake is van misbruik. De totale openheid waar Julian Assange voor pleit, daar sta ik niet achter, maar Edward

Snowden zegt iets helemaal anders dan Assange. Hij stelt dat burgers een onderdeel zijn geworden van de controlestaat. Onder het mom van veiligheid grijpt de overheid diep in in hun persoonlijke levenssfeer. De overheid houdt dat geheim, en dan wordt het misbruik van macht.”

Macht is onvermijdelijk, zegt Heijne, maar de kans op misbruik ervan neemt toe door het ontstaan van steeds weer nieuwe technologie waarvan mensen niet weten wat er allemaal mee kan gebeuren. Juist daar ligt volgens hem het probleem. Heijne licht dat toe met een verwijzing naar de Duitse denker Max Weber en diens “onttovering van de wereld”. “Wij burgers hebben weinig weet van de technologische processen waar we mee in aanraking komen. De primitieve mens wist waar zijn gereedschap voor diende, terwijl wij in de tram stappen en eigenlijk niet weten hoe die rijdt. De intellectualisering, of onttovering, van de wereld betekent niet zozeer dat wij meer weten over onze omgeving, integendeel: het betekent dat wij denken met ons verstand alles te kunnen beheersen. En dat is een gevaarlijke droom, want uiteindelijk ga je zo denken: wij kunnen geluk regelen voor de mensen, we kunnen mensen dwingen om gezond te zijn, we kunnen mensen dwingen om fatsoenlijk te zijn. Of concreter: we kunnen mensen pakken als ze op de plaats van een misdrijf zijn geweest, want we hebben hun telefoongegevens. In zulke gevallen zal niemand zeggen: dat mag je niet gebruiken. Zoiets kun je aan de mensen niet verkopen: we weten dat hij op de plaats van het delict was en dat hij het gedaan heeft, want we hebben zijn gegevens, maar we mogen ze niet gebruiken. Hier zit je dus met een dilemma: wie is daar nu tegen? Aan de andere kant kan men aan de hand van je gegevens ook zeggen: jij was op dat moment niet bij je vrouw, en toevallig hebben we ook nog een foto van iemand met wie je zoent op dat moment. Denk aan het schandaaltje rond het overspel van de Franse president Hollande. Dat zijn in wezen twee dezelfde situaties. Wie bepaalt hier wat goed en wat slecht is? Daar zit volgens mij het dilemma: hoe gebruiken we die technologie op een verantwoorde manier? Wanneer wordt macht machtsmisbruik? Om dat te bepalen, moet ons bewustzijn eerst veranderen. Eerst moeten we een idee krijgen van wat onze verhouding tot de samenleving is. Wat is privé en wat niet?”

VEILIGE AUTO'S, VEILIGE COMPUTERS

Clerix haalt op dit punt een heel concreet voorstel aan om de privacy online te verhogen. Het komt van de Duitse hacker Florian Walter, die het idee lanceerde in het Europees Parlement tijdens een hoorzitting van het LIBE-comité, dat zich bezighoudt met burgerlijke vrijheden, justitie en binnenlandse zaken, en zich met name buigt over het NSA-schandaal. Zijn voorstel: waarom maken we softwareproducenten, die de programma's schrijven voor onze computers en iPads waar wij dagelijks op vertrouwen, niet verantwoordelijk voor de producten die ze verkopen? Net zoals auto-

constructeurs goede remmen moeten zetten op onze auto. Als we toch een ongeval hebben omdat de remmen niet werken, dan kunnen we de constructeur vervolgen. Waarom zouden we diezelfde eisen niet opleggen aan softwareproducenten, zodat ze producten afleveren die veilig en betrouwbaar zijn? Het eerste wat je nu doet als je een nieuw programma aankoopt, is de disclaimer helemaal doorscrollen tot beneden, klikken op “*I agree*” en daarmee alle verantwoordelijkheid bij het bedrijf wegnemen.

De Hert is blij met dit voorbeeld. “Eerder gebruikte ik al het beeld van verkeersveiligheid, en nu is er dit beeld van de auto. We zijn op de goede manier aan het denken over de problematiek: wij eisen veilige auto’s waarvan de remmen werken en wij eisen dus ook veilige computers. We kunnen toch niet allemaal zelf beveiligingstechnieken en encryptie gaan leren? In de privacywereld heb je aan de ene kant de ingenieurs en de hackers en aan de andere kant de normale mensen. Hackers en ingenieurs horen het Snowden-verhaal en denken: encryptie. Normale mensen beseffen dat ze dat nooit zullen beheersen, en naar hen moeten we luisteren. Vergelijk het met het debat over fietsers en fietspaden in Brussel. De echt radicale fietsers zeggen: we hebben helemaal geen fietspaden nodig. Dat is een guerrilla-achtige fietsfilosofie. Maar als je denkt aan gezinnen met kinderen, als je grote groepen mensen op de fiets wilt krijgen, dan ga je veilige fietspaden creëren. Dat gaat hier ook op. Ik ben wel gecharmeerd door de hackers, door Julian Assange met zijn witte haar. Ik ben ook naar de film over hem gaan kijken, prachtig verhaal. Er zit sexappeal in dat Robin Hood-achtige van Assange. Ik koester de vrijbuiters, ze stimuleren de verbeelding. Maar als politicus, als samenleving, gaat het om gewone mensen, die niet per se houden van de computer. En die mogen, als ze dan toch eens aan de computer zitten, niet belazerd worden.”

Met het voorstel om softwarefabrikanten verantwoordelijk te maken voor hun producten, belanden we bij het derde thema van het debat: wie beschermt onze privacy? De Hert heeft al nadrukkelijk gewezen in de richting van de overheid, en Heijne gaat daar wel mee akkoord, maar roept op tot blijvende waakzaamheid. “In Nederland is er vrij laconiek gereageerd op de NSA-onthullingen, onder andere door Ronald Plasterk, de minister van Binnenlandse Zaken. Er blijken allerlei politieke afspraken te zijn geweest over die gegevens, en ze zijn ook in Nederland gebruikt. Dat men niets van de NSA wist en dat het plots een enorm schandaal blijkt in regeringskringen, daar geloof ik helemaal niets van, en ik ben geen complottheoreticus, maar een realist. Wat ik wil zeggen: wetgeving is altijd beperkt. De controlerende functie van de burger en van actiegroepen op digitaal gebied, zoals Bits of Freedom, lijkt mij belangrijker dan de wetgeving. Wetten komen er pas als burgers en actiegroepen het bewustzijn over privacy voortdurend aanjagen. En dan nog zou ik, als die wetgeving er eenmaal is, niet achteroverleunen en denken: nu zullen de geheime diensten en inlichtingen-

Bas Heijne, Foto Marianne Hommersom / deBuren.

organisaties er zich wel aan houden. Laat die wetgeving geen schaamlap zijn voor een probleem dat vanaf nu altijd aanwezig zal zijn. Wetgeving is noodzakelijk, maar mag ons niet minder alert maken. Wij moeten ons er voortdurend van bewust zijn dat gegevens die van ons lijken te zijn, ook tegen ons gebruikt kunnen worden. Als het om privacy gaat, is het vertrouwen van de burger absoluut beschadigd. Vervelend, want onze samenleving hangt op dit moment al van wantrouwen aan elkaar, zeker ten opzichte van de overheid. En nu is daar nog die hele privacykwestie bij gekomen. Het is niet goed voor het democratische bestel als je in een permanente staat van wantrouwen moet leven tegenover de mensen die jou besturen, de mensen die je zelf hebt verkozen. Eigenlijk is dat een groter probleem dan of we een goede privacywetgeving hebben of niet. Vertrouwen is heel lastig te herstellen, dat doe je niet met een wetje.”

De Hert schaart zich achter deze opmerkingen van Heijne en nuanceert zijn eerdere uitspraken over wantrouwen tegenover de overheid. “Daarmee bedoel ik: een oefening in wantrouwen. Ik ben het eens met wat Bas Heijne zegt: als er echt, open en bloot wantrouwen is, dan werkt het niet meer. Maar de overheid moet natuurlijk ook zorgvuldig werken aan dat vertrouwen, en inzake privacy is ze het wel mooi aan het kwijtspelen. Neem nu de eerste reactie van de Duitse bondskanselier Angela Merkel, toen ze vernam dat haar telefoon was gehackt: die reactie was heel zwak. Maar in twee

dagen tijd is ze bijgedraaid, omdat mensen afhaakten. Ze is former geworden in haar verontwaardiging en zo heeft ze opnieuw aansluiting gevonden bij de burgers. Dergelijke signalen, van de politieke leiders van de grote landen, tellen. Daartegenover was het Nederlandse signaal erg zwak, net als het Belgische.”

Toch blijft De Hert hoopvol over de politiek. “Ik vind in België bij alle politieke partijen ruimte om te praten over privacy, zelfs bij Vlaams Belang. Ik ben dus niet wanhopig. Er is geen openbaar privacynisme in België en de debatten zijn niet destructief. Maar het niveau bij grotere problemen is nul. Dan hebben we Europa voor nodig. De enige echte goede parlementaire enquête naar de zaak-Snowden gebeurt in het Europees Parlement. Traag, maar zeer grondig worden daar de juiste vragen gesteld. Dan krijg je wel het effect dat de EU-landen zeggen: de zaak-Snowden, dat regelt Europa. België doet daar niets mee, er komt geen initiatief van de justitieminister of van de premier. Politiek heb ik mijn blik dus op Europa, want daar gebeurt het, daar zitten de betere politici. Nationale politici kunnen zich aan hen spiegelen, want het is niet op nationaal vlak dat we zo’n grote zaak als Snowden goed aanpakken.”

TECHNOLOGIE VERSUS WETTEN

Moderator Clerix deelt de analyse dat het Europees Parlement goed werk levert. Hij merkt op dat je via de website van het parlement alle debatten van A tot Z kunt nalezen en vaak ook opnieuw bekijken. Voorts signaleert hij in België een onderzoek van het Comité I (dat in opdracht van het federaal parlement de geheime diensten controleert) naar wat de Belgische inlichtingenorganisaties over de NSA wisten. In Nederland is een soortgelijke oefening aan de gang door de Commissie Toezicht Veiligheid en Inlichtingendiensten. Clerix verwijst ook naar de Amerikaanse president Obama, die officieel heeft gereageerd op de NSA-onthullingen door Snowden. Obama zegt: technologie evolueert veel sneller dan wetten. Als wetgever zul je dus altijd enigszins achterblijven in de bescherming van het volk. Ben je niet altijd de verliezer?

Heijne maakt zich op dat vlak geen illusies: mensen hebben de neiging om te willen weten. “Toen ik nog een jongetje was, zag ik in het omroepblad advertenties voor zaken als onzichtbare inkt en een bril waarmee je door de kledij van mensen kon kijken. Daar stond dan een plaatje bij van iemand met zo’n bril op die een naakte vrouw zag. Ik ben nog altijd benieuwd of het echt gewerkt heeft, want ik heb hem nooit besteld. Maar het feit dat ik me die advertenties nog altijd herinner, heeft te maken met de menselijke wil om te weten. Stel nu dat op dit debat iemand van een commercieel bedrijf aanwezig is en die persoon weet: hier zitten potentiële klanten, en sommige klanten zijn *potentiëler* dan anderen. Dan zou het tegen iedere natuurlijke aandrang ingaan indien hij niet zou willen weten wie precies die mogelijke klanten zijn. Als het strafbaar is om dat uit te vissen, dan weet hij dat hij moet uitkijken. Maar dan nog is er

een grote drijfveer om te weten te komen wie de potentiële klanten zijn. Een mens, en dus ook een inlichtingendienst of de politie, is geneigd om dingen te willen weten. Daarom vind ik dat activisme tegen deze fenomenen vaak wat makkelijk. De mens is namelijk gespleten in deze kwestie. Hij is vooral met zichzelf in gevecht.”

Ook op literair vlak ziet Heijne hoe privacy een thema wordt. “De Duitse schrijfster Juli Zeh heeft er al een pamflet over gepubliceerd, *Angriff auf die Freiheit*, en schreef met *Corpus Delicti* ook een roman over een overheid die onder het mom van ‘onze bestwil’ steeds meer macht krijgt over de burger. De nieuwe roman van de Amerikaanse schrijver Dave Eggers, *The Circle*, handelt daar ook over. Dat boek wordt vaak met 1984 van George Orwell vergeleken, maar *The Circle* is ook verwant met *Brave New World* van Aldous Huxley: het gaat over mensen die uit eigen wil transparantie als het hoogste goed gaan beschouwen, waarbij het idee dat je nog iets van jezelf hebt, ergens in een hoekje, wordt gezien als kwalijk. In *The Circle* zit een passage over een jonge vrouw die ’s nachts gaat kajakken tussen de zeehonden, en achteraf te horen krijgt: heb je daar geen filmpje van gemaakt? Wil je dat helemaal voor jezelf houden? Ben je zo egoïstisch? Wil je dit dan niet met zo veel mogelijk mensen delen, zodat iedereen het kan *liken*? Dat is natuurlijk satire, maar er wordt wel iets essentieels over de samenleving mee aangeduid. Ik denk dat het zich bewust worden van deze tendens in onze maatschappij veel belangrijker is dan de discussies over het al dan niet af luisteren van onze telefoongesprekken. Want ik denk niet dat dit uiteindelijk veel mensen persoonlijk raakt. Heel wat mensen hebben inderdaad niet zoveel te verbergen.”

Clerix haakt in op 1984, de roman van George Orwell die Heijne aanhaalt. In dat boek trekken een aantal personages zich terug in de bossen om niet langer door de alomtegenwoordige *Big Brother* te worden gevolgd. Clerix vraagt zich af of er in de Lage Landen of in Europa ook zo’n antidigitale, analoge protestbeweging op gang komt, een subcultuur van mensen die zeggen: ik moet geen gsm meer, ik stop met Facebook... En zo ja, of dat nut heeft.

Heijne gelooft er niet echt in. “Het zal ongetwijfeld bestaan, net zoals sommige mensen vinylplaten draaien. Maar dat gebeurt in de marge. De revolutionaire tendensen van zulke tegenbewegingen heb ik nog niet gezien. Ik sluit niet uit dat het er nog van komt, maar we hebben al gemerkt, bij Occupy bijvoorbeeld, dat dit soort activisme heel weinig in het systeem blijkt in te grijpen. Veel meer dan Rousseau lezen in een tent op een plein was Occupy toch niet? Dan geloof ik meer in het activisme van Snowden en Assange, ook al vind ik die laatste een dubieus figuur. Snowden en Assange opereren vanuit het systeem, ze zitten midden in het spel. Dat idee van je terugtrekken in een bos zal er altijd wel zijn, maar dat is de romantische tegenbeweging die de westerse cultuur al honderden jaren heeft. Die lijkt me in dit geval niet bepalend.”

Volgens De Hert zijn er twee manieren om George Orwells 1984 met zijn beruchte *Big Brother* te lezen. “Je kunt het lezen als de onafwendbare toekomst, en dat is wat te veel gebeurt. Ik lees 1984 als beeld van wat de maatschappij zou *kunnen* worden als we niet opletten, Orwell beschrijft voor mij geen gedetermineerde toekomst. Als jurist zie ik ook waar het beter gaat op het vlak van privacy en prik ik dus domme uitspraken door als ‘de technologie gaat sneller dan de wetten’. Dat hoor ik zelfs juristen zeggen, terwijl het Vierde Amendement bij de Amerikaanse Grondwet al sinds 1792 geldt. Daarin staat geschreven dat je bij huiszoekingen een ‘gerede aanleiding’ moet hebben. Je mag burgers dus niet zomaar lastigvallen, je moet een grondige reden hebben. Dat staat er al meer dan tweehonderd jaar in, lang voordat die technologie er was. Hoezo, technologie loopt de wetten voorbij? Er bestaat nog zoiets als grondrechten. Het vermoeden van onschuld, dat staat ergens voor. Technologie is vluchtig, maar die goede uitgangspunten van de grondwet zijn nog altijd glashelder.”

Hoewel hij het niet eens is met de stelling dat techniek sneller evolueert dan de wetten kunnen volgen, noemt De Hert de officiële reactie van Barack Obama op de Snowden-onthullingen een belangrijk moment. “Voor hij president werd, was hij professor grondwettelijk recht. Er is dus maar één president die de grondwet beter kent dan Obama en dat is degene die hem destijds mee geschreven heeft. Obama’s speech was interessant omdat voor de eerste keer een president zeer zorgvuldige dingen zei over nieuwe technologie in het licht van de grondwet. Hij heeft gedaan wat Di Rupo en anderen niet doen: het stof van de oude instrumenten blazen. En zo moet het: de grondwet herontdekken. Obama heeft ook veel *niet* gezegd, maar wat een luxe om eens iemand te horen die weet waarover hij het heeft. Goed, Obama sluit heel vaak compromissen en dat baart zorgen, maar hij heeft toch ook belangrijke dingen gezegd. Bijvoorbeeld dat je via metadata meer kunt weten over mensen dan via gewone data. Metadata, dat is niet de inhoud van je telefoongesprekken, maar naar welke nummers je belt en wie naar jou belt; naar welke adressen je mailt, maar niet wat er in de mails staat. Als je dat weet, weet je alles. En dat is jarenlang de truc geweest van de inlichtingendiensten. Zij zeiden: wij respecteren de privacy, want wij lezen de mails niet. Nee, maar ze brengen wel al die metadata samen, en weten zo heel veel. En dat heeft Obama nu gezegd. Hij heeft een prachtanalyse gemaakt – en daar ben ik blij om, want mijn collega’s en ik maken ze al twintig jaar, maar geen enkele president durfde ze tot nog toe te herhalen.”

De Hert houdt dus vast aan het positivisme waarmee hij aan het begin van het gesprek verraste. “Lees Orwell gerust op je eigen manier, maar ik zie geen reden om in een bos te gaan huilen, ik lees ook de grondwet.”

KLEINE INSPANNINGEN

Ter afronding van het debat wil Clerix nog van de twee sprekers weten hoe bewust zij zelf met hun privacy omspringen. Er is optimisme over de toekomst, maar nu laten we digitaal nog veel sporen na. Hoe gaan Heijne en De Hert daarmee om? Versleutelen ze bijvoorbeeld hun mails?

Heijne noemt zichzelf een gemiddelde burger. “Alles wat de modale burger doet, doe ik ook.” De Hert denk dat de gemiddelde burger af en toe zijn eigen accent legt. “Weet je waarom ik vinylplaten draai? Omdat de digitale muziek die ik via iTunes koop, niet door mijn kinderen kan worden geërfd. Voor mij is dat fundamenteel en ik ben niet alleen: Bruce Springsteen is aan het procederen tegen Apple. Dus ik doe af en toe wel een inspanning, maar verder wacht ik af. Ik zal op Facebook gaan als het veilig is. Nu zit ik er niet op en kijk ik jaloers naar die van mijn vrouw. Nog een voorbeeld: ik ben een liefhebber van de jazzprogramma’s op de Klara, maar sinds kort kan ik via mijn webbrowser, Safari, niet meer online naar die radiozender luisteren. Dus stuur ik een mail naar de helpdesk, en krijg als antwoord: installeer Google Chrome. Ik als privacy-expert met Google Chrome? Nee dus, en nu luister ik jammer genoeg al vier maanden niet meer naar Klara en draai ik thuis weer vinylplaten. Lastig, want om de twintig minuten moet ik die platen omdraaien. Dat heeft dus nadelen, maar ik doe een inspanning. En ik denk dat de gemiddelde burger af en toe zoiets moedigs doet in het licht van de privacy.”

Het debat tussen Paul De Hert en Bas Heijne vond plaats op donderdag 23 januari 2014 in het Vlaams-Nederlands Huis deBuren in Brussel en maakte deel uit van het publieke deel van het congres *Computers, Privacy en Data Protection* (CPDP), dat op 22, 23 en 24 januari 2014 plaats had aan de Vrije Universiteit Brussel. Kristof Clerix leidde het gesprek, Pieter Coupé schreef dit interview uit.